

- З.В. Голевої, Ю.А. Гапона. – Київ: Вища школа, 1981. – 184 с.
10. Рачков В.П. Техника и ее роль в судьбах человечества. – Свердловск, 1991. – 168 с.

УДК 371.4 (045)

Л.А. Машкіна

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА А.С. МАКАРЕНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕАЛІЙ

У статті розкрито основні аспекти педагогічної спадщини А.С. Макаренка в контексті сучасних освітніх реалій. Зокрема, зосереджено увагу на основних напрямках організації колективу, всебічному розвитку особистості, вихованні дітей у сім'ї.

The basic aspects of the pedagogical heritage of A.S. Makarenko within the context of modern educational realities are revealed in the article. In particular, the attention is paid to the main directions of the collective body's organization, thorough development of a personality, children's upbringing in the family.

Постановка проблеми. Освіта в сучасних умовах є могутнім чинником розвитку духовної культури українського народу, відтворенням інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, запорукою громадянського миру і майбутніх успіхів у зміцненні й утвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави – повноправного члена європейської та світової спільноти. Освіта і майбутнє – два ключові аспекти, з позиції яких слід розглядати стан справ, що склався в галузі дошкільної, загальної середньої освіти, та визначити її перспективи.

Радикальні зміни, що відбуваються в Українській державі, спричинені ними гуманістичні й демократичні зрушення у світогляді, ідеології, науці та культурі, зумовлюють необхідність вивчення та впровадження у навчально-виховний процес прогресивних ідей наших попередників, зокрема відомих педагогів і психологів. Одним з важливих джерел розв'язання нових освітньо-виховних завдань є історико-педагогічний аналіз теорії та практики виховання підростаючого покоління. Це зумовило потребу звернутися до педагогічної спадщини А.С. Макаренка у пошуку шляхів розв'язання сучасних освітніх проблем. Прогресивні ідеї відомого педагога потребують переосмислення та висвітлення у контексті сучасних культурно-освітніх змін.

Дослідженням педагогічної спадщини А.С. Макаренка займалась велика кількість учених, які аналізували різні аспекти його виховної

системи, творчої та практичної діяльності (Г. Журановський, І. Зязюн, В. Кумарін, М. Красовицький, М. Ніжинський, М. Ярмаченко й ін). Його педагогічні ідеї стали предметом дослідження таких відомих зарубіжних науковців, як Б. Бейкер (США), Дж. Данстен (Великобританія), Г. Хілліг (Німеччина) та ін. Вони підтримували актуальність і світове значення його ідей. Серед низки досліджень ми виокремили питання щодо аналізу спадщини А.С. Макаренка з позицій сучасності, в умовах демократичної освіти в Україні.

Мета статті – висвітлити основні аспекти педагогічної спадщини А.С. Макаренка в контексті сучасних освітніх реалій.

Виклад основного матеріалу. Антон Семенович Макаренко (1888 – 1939) – педагог, письменник. Народився в м. Білопіль Сумського повіту Харківської губернії в сім'ї робітника-залізничника. Після закінчення Кременчуцького училища працював учителем у Крюківському, а потім Долинському (на Херсонщині) училищі. З 1914 р. навчався в Полтавському вчительському інституті, який закінчив у 1917 р., отримавши золоту медаль за твір “Криза сучасної педагогіки”. У 1919 р. переїхав до Полтави, де завідував початковою, а потім семирічною трудовою школою, працював у Полтавському губернському відділі народної освіти. У 1920 р. в с. Ковалівці поблизу Полтави організував трудову колонію для неповнолітніх правопорушників і завідував нею. З 1928 по 1935 р. керував трудовою комуніою ім. Ф.Е. Дзержинського в Харкові, де було випробувано високоефективну систему виховання. З 1935 р. – заступник начальника відділу дитячих колоній НКВС, а з 1937 р. цілком поринув у громадсько-педагогічну та літературну діяльність.

А.С. Макаренко залишив багату педагогічну спадщину – понад 150 творів (романи, повісті, оповідання, п'єси, сценарії, науково-публіцистичні статті). Свій досвід і педагогічні погляди виклав у творах: “Марш 30-го року” (1932), “Педагогічна поема” (1938), “Прапори на баштах” (1938), “Книга для батьків”, “Методи виховання” (1937) та ін.

Він увійшов у класичну сучасну педагогіку як новатор інтенсивної педагогіки, один із засновників теорії та методики колективного виховання. Ефективний шлях до виховання вбачав у створенні таких умов, коли вихованці є водночас і вихователями, тому виховував через життя, роботу, прагнення колективу. Наполягаючи на необхідності авторитетності, високої культури, працездатності вчителів, виступав проти надмірності педагогічного персоналу, яка сковує можливості участі самих

учнів у виховному процесі, тобто не дає їм змоги бути не тільки об'єктом, але й суб'єктом виховання [7].

Дослідники наукової спадщини А.С. Макаренка цілком справедливо зауважують, що проблема загального формування особистісних якостей була центральною у практично-пошуковій діяльності Макаренка-педагога. Він довів, що суспільна значущість кожного окремого індивіда у структурі цілісної людської спільності визначається насамперед тим, наскільки він здатний плідно долучитися до суспільно-політичного й соціально-економічного життя та як він підготовлений своїм соціумом до цього процесу. Величезну увагу А.С. Макаренко приділяв проблемам розвитку особистості в колективі: “Досвід колективного життя є не тільки досвідом сусідства з іншими людьми, а й дуже складним досвідом доцільних колективних спрямувань, серед яких найзначніше місце займають принципи розпорядження, обговорення, підпорядкування більшості, підпорядкування товариша товаришу, відповідальності й узгодженості” [4, 20].

Розвиток індивідуальності А.С. Макаренко пов'язував не тільки зі здібностями людини, але і з темпераментом, і з рисами характеру. Тому А.С. Макаренко зауважував, що мета індивідуального виховання полягає у визначенні перспектив розвитку здібностей людини, формування її характеру.

Основоположним принципом педагогічної системи А.С. Макаренка є принцип виховання в колективі. Колектив, на його думку – універсальний метод виховання, який є загальним і єдиним, але в той же час дає можливість окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність, йти вперед по лініях своїх нахилів. Педагог розробив і апробував методіку колективістського виховання, технологію її втілення. Він підкреслював: “Колектив – це соціальний живий організм, який через те і організм, що він має органи, що там є повноваження, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то немає і колективу, а є просто юрба або зборище” [4, 213].

Думки А.С. Макаренка про головні напрями організації колективу містять у собі різноманітні аспекти діяльності й багатосторонній вплив на особистість вихованця.

Педагог вважав, що члени колективу повинні добиватися всестороннього підвищення його політичного і культурного рівня, регулювати товариські взаємини, привчати дітей розв'язувати конфлікти

без сварок і бійок, рішуче боротися з найменшими спробами насильства старших або більш сильних над молодшими і слабшими.

Антон Семенович відзначав, що кожний член колективу щоденно повинен проявляти себе в праці, а тому особливим завданням активу є виховання у кожного поваги до праці, до відпочинку і занять інших. Це виховання передбачає не тільки засвоєння правильних уявлень, а й вироблення правильних звичок. Зазначених вимог обов'язково потрібно дотримуватись і у процесі шкільних занять [1].

Формою суспільного благополуччя людей, на думку А.С. Макаренка, є дисципліна. Такою вона може бути тільки в тому випадку, якщо будується за системою активізації особистості в найрізноманітніших галузях трудового і громадського життя. Отже, дисциплінованість – результат виховного процесу в цілому, результат насамперед зусиль самого колективу дітей, що проявляються в усіх сферах його життя. Але для того, щоб дисципліна сприймалася як явище моральне і політичне, у кожному колективі дітей слід пояснювати її необхідність, забезпечувати отримання доцільного, точного режиму. Покарання, спрямовані на зміцнення дисципліни, повинні головним чином впливати на колектив і мати форму морального осуду [6].

Видатний педагог відзначав, що громадська думка – регулятор поведінки учнів. Для людей загальні збори є вищим органом, який відбиває громадську думку колективу. Тому дитячим загальним зборам слід приділити велику увагу. Для формування особистості вони матимуть особливу цінність, коли предметом їх обговорення будуть щоденні справи і перспективні лінії розвитку закладу, які зв'язують вихованців із загальнонародними інтересами. Розвиток перспективи закладу в цілому і в кожній дитині зокрема слід нерозривно пов'язувати зі стилем роботи в колективі.

А.С. Макаренко вважав, що кожний дитячий заклад повинен мати свій стиль і тон, а нормальний тон може бути тільки один – життєрадісність, спокійна ділова обстановка, що виключає постійну галасливу бурхливість. Мажор, бадьорість колективу забезпечуються його злагодженістю й організованістю, крім того, єдністю, активністю людей і водночас умінням гальмувати себе, коли потрібно. Особливою формою гальмування є ввічливість, яку потрібно всіляко рекомендувати вихованцям [3].

Таким чином, у процесі різноманітної діяльності колективу кожний

його член розвиває в собі потребу бути уважним до інтересів інших людей, потребу високої моральності, тобто бажання збагачувати духовне життя.

За переконаннями А.С. Макаренка, педагогічна наука і практика постійно має орієнтуватися на “завтрашній день”, прогнозувати і проектувати якості нової людини, випереджати суспільні запити на “людську творчість”. Свої міркування щодо цього він сконцентрував у змістовому наповненні авторської ідеї “випереджаючого виховання”, реалізація якого забезпечується через систему перспективних ліній у вихованні й розвитку окремого індивіда та людського соціуму й передбачає наявність знань, а також умінь, навичок і трудових орієнтацій після закінчення навчання [6].

Формуючи колектив, виховуючи особистість у колективі, потрібно дбати, щоб перспектива окремої особи збігалася певною мірою з перспективою колективу. За визначенням А.С. Макаренка, перспектива може бути близька, середня і далека. Майстерність вихователя у формуванні колективу має виявлятися в організації системи перспективних ліній з урахуванням можливостей членів колективу, реальних соціальних обставин. У процесі організації перспектив варто дотримуватись таких вимог:

- перспектива має бути зримою і реальною;
- необхідно передбачати, щоб перспектива була доступною і посиленою для досягнення;
- слід постійно стимулювати і заохочувати діяльність колективу і його членів у їхніх зусиллях, спрямованих на досягнення перспективи [5, 69].

Особливе місце в педагогічній теорії і практиці А. Макаренка посідає трудове виховання дітей і молоді. У його системі виховання трудова діяльність була стрижневою. Праця матиме виховне значення лише за умови, якщо вона органічно пов'язана з моральним, естетичним, політехнічним, фізичним та іншими аспектами виховання. У трудовому вихованні, на його думку, мають бути дві нерозривні сторони: по-перше, у процесі праці виховувати в учнів любов до неї; по-друге, формувати в них уміння і навички працювати. Виховний вплив праці можливий тільки тоді, коли вона посилює, результативна, має творчий характер, осмислена, колективна, педагогічно доцільна.

Великого значення А. Макаренко надавав естетичному вихованню учнів, вважаючи, що прагнення до прекрасного закладено в людині від природи. Засобами естетичного виховання він вважав красу природи, пісні,

музику, образотворче мистецтво, художню літературу, кіно, театр, чистоту й охайність у всьому, розкішну шкільну садибу, приємне навколишнє оточення, естетичне оформлення класних кімнат, гарний одяг, естетику взаємовідносин у колективі тощо [3].

У своїх творах (“Педагогічна поема”, “Прапори на баштах”) яскраво показав значення фізичного виховання у всебічному розвитку особистості. Шляхами фізичного загартування він вважав створення відповідних санітарно-гігієнічних умов, дотримання правильного режиму життя, використання природних чинників, правильний режим харчування, добру організацію відпочинку, широку програму фізичного виховання (гімнастика, акробатика, теніс, волейбол, футбол, верхова їзда, парашутний спорт, стрілецька справа, лижний і водний спорт тощо).

Значну увагу А. Макаренко приділяв проблемам педагогічної майстерності. На його думку, педагог-вихователю повинен відповідати певним вимогам: бути патріотом своєї батьківщини; мати гарну загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку; бути ініціативним, активним, енергійним і життєрадісним, гуманним і чуйним товаришем і другом, вимогливим до себе й вихованців; працювати творчо; уміти аналізувати свою роботу і вивчати досвід роботи товаришів; мати педагогічний такт. Для того, щоб стати хорошим педагогом, потрібно багато працювати над собою [6].

Особливе місце у вихованні дітей А.С. Макаренко відводив сім’ї. Це було зумовлено тим, що йому довелося перевиховувати підлітків, яким бракувало сімейного виховання. На проблему родинного виховання педагог-практик дивився із загальнодержавних, загальнонародних позицій. “Виховання дітей, – стверджував він, – найважливіша галузь нашого життя. Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни світу. Вони творитимуть історію ... Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це – наші сльози, це – наша провина перед іншими людьми, перед усією країною” [5, 335].

Думка А.С. Макаренка про важливість родинного виховання не втратила актуальності й на початку ХХІ століття. Вона ще більш загострилась у час, коли сімейне виховання часто замінюється громадським. Таким чином порушується пріоритетність родинного виховання, яка складалася тисячоліттями в усіх народів світу. Вилучення з виховної системи або недооцінення цього виховання веде до руйнування

морально-духовних засад нації. Отже, постає національна, загальнодержавна проблема піднесення системи родинного виховання.

На думку А.С. Макаренка, необхідними умовами правильного виховання дітей є “повна сім'я” як виховний колектив; гарні взаємини між батьком і матір'ю, приклад батьків для дітей у всьому, правильні стосунки між батьками й дітьми, чіткий і строгий режим життя, правильно організована трудова діяльність членів сім'ї. “Книга для батьків” є своєрідною енциклопедією сімейного виховання [2].

Він наголошував на проблемах сім'ї та школи, вихованні дітей у сім'ї, відповідальності сім'ї за виховання дітей. На його думку, необхідними умовами правильного виховання дітей є “повна сім'я”, добрі взаємини між батьком і матір'ю, приклад в усьому батьків для дітей, правильні взаємини між батьками і дітьми, чіткий і строгий режим життя і правильно організована діяльність членів сім'ї. Надаючи великого значення у вихованні дітей розумному батьківському авторитетові, гостро критикував його “фальшиві типи”: авторитет придушення (покарання дітей за будь-яку провину); авторитет віддалі (між батьками і дітьми немає нічого спільного); авторитет чванства (батьки вихваляють себе і недооцінюють інших людей); авторитет педантизму (батьки – бюрократи і формалісти – усе забороняють дітям); авторитет резонерства (батьки надокучають дітям частими і зайвими повчаннями); авторитет дружби (між батьками і дітьми існує панібратство); авторитет підкупу (слухняність дітей купується подарунками й обіцянками батьків) [2].

На думку А. Макаренка батьки, які по-справжньому люблять дітей, усвідомлюють свою місію, намагаються здобути визнання в очах дитини своєю мудрістю, людськими чеснотами, зацікавленим, добрим, обґрунтовано вимогливим ставленням до неї, до себе, інших людей. Важливо, щоб дитина, спостерігаючи за своїми батьками, сама високо оцінила їх, виявила прагнення бути подібною на них.

Глибоке вивчення педагогічної спадщини А. Макаренка, уникнення “вишукувань” недоліків у ній, творче використання цілісних ідей може дати неабияку користь для вдосконалення навчально-виховного процесу сучасної української школи.

Антон Макаренко збагатив вітчизняну педагогіку новими ідеями, які практично реалізував у власній виховній роботі. Його педагогічна спадщина пронизана почуттям відповідальності за майбутнє молодого покоління. Вона має принципове значення для розвитку теорії та практики

світової й вітчизняної педагогіки.

Відкриття Антона Макаренка в педагогіці випередили свій час. Його ідеї та рекомендації в галузі виховання мали цінність у період становлення педагогіки як науки та розвитку практики суспільного виховання. Вони не втратили свого значення й нині.

Висновки. Педагогічна теорія і практика видатного педагога-новатора А.С. Макаренка має тісний зв'язок з особистісно орієнтованою системою освіти в Україні. Серцевину створеної ним педагогічної системи становлять теоретичні основи методики формування дитячого колективу, який є засобом удосконалення особистості. Саме через колектив можна створити оптимальні умови для її виховання, самоствердження, саморозвитку. Сучасні освітні реалії та педагогічна спадщина А.С. Макаренка мають єдині позиції. Це визнання самоцінності й неповторності особистості, створення умов для реалізації її природних сил, суб'єкт-суб'єктні стосунки педагога та вихованця.

Незважаючи на окремі публікації, що містять негативні оцінки ідей А.С. Макаренка, у багатьох країнах світу видаються його твори, вивчається його педагогічна система. Зокрема, у Марбурзькому університеті (Німеччина) створено спеціальну лабораторію з вивчення життя і діяльності А.С. Макаренка, у Берлінгемському університеті (Великобританія) досліджують його спадщину тощо.

Основні положення великого педагога про колектив, трудове виховання, гуманістичні цінності, сімейне виховання досліджувались і втілювались у практику багатьма українськими науковцями (Л. Артемова, З. Борисова, О. Кононко, В. Кузьменко, М. Машовець та ін.).

Спадщина А.С. Макаренка спрямована в майбутнє і вона може з успіхом застосовуватись у сучасних умовах модернізації освіти в Україні.

Ця стаття не претендує на всебічний розгляд основних аспектів спадщини А.С. Макаренка в контексті сучасних освітніх реалій. Низка питань потребує подальших наукових розвідок, зокрема використання його педагогічних ідей в галузі дошкільної та початкової шкільної освіти, родинної педагогіки й ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.: Історія української педагогіки. – К.: ІЗМН МО України, 1998. – С. 285 – 291.
2. Макаренко А.С. Книга для батьків. – К.: Рад. школа, 1972 – 332 с.
3. Макаренко А.С. Методика воспитательной работы. – К.: Рад. шк., 1990. – 366 с.
4. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу. Твори: У 7 т. – К.: Рад.

- школа, 1954. – Т. 5. – С. 9 – 109.
5. Макаренко А.С. Твори: В 7 т. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 4.
 6. Нежинский А.П. А.С. Макаренко и педагогика школы. – К.: Рад. школа, 1976. – 260 с.
 7. Ярмаченко Н.Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А.С. Макаренко – К.: Рад. шк., 1989. – 191 с.

УДК 378:37.032

В.В. Орел
НТУ «ХПИ» м. Харків

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається питання виховання студентів за допомогою особистісно орієнтованого підходу, зосереджується увага на необхідності створення комфортних і безпечних умов її розвитку, реалізації природних потенціалів. Цей метод допомагає позитивно впливати на свідомість молоді, коли потрібно не просто передавати знання, але формувати мотивацію до певного способу життя та моральної поведінки.

The article is devoted to a question of students education with the help of personality focused approach which puts forward the person in the center of educational system, accenting attention to necessities of creation of comfortable and safe conditions of his development and realization his natural potentials. This pedagogical method helps to influence positively upon consciousness of youth at formation of valuable reference points.

Постановка проблеми. Одним із важливих принципів, що покладений в основу сучасного навчання і виховання особистості, зокрема й щодо формування в неї загальної культури, є особистісно орієнтований підхід, який висуває у центр виховної системи особистість, зосереджуючи увагу на необхідності створення комфортних, безконфліктних і безпечних умов для її розвитку, реалізації природних потенціалів. Особистість тут не тільки суб'єкт виховання, але й пріоритетний суб'єкт, який є метою виховної системи, а не засобом досягнення якоїсь іншої мети (що спостерігається в авторитарних і дидактико-центричних технологіях).

Актуальність дослідження. Висуваючи у центр уваги особистість, яка прагне максимальної реалізації своїх можливостей, відкрита для сприйняття нового досвіду, спроможна на усвідомлений і відповідальний вибір у різних життєвих ситуаціях, особистісно орієнтований підхід головною метою виховання проголошує набуття особистістю таких якостей, які б забезпечували вирішення цих проблем. Такі принципи орієнтують на формування особистості, її розвиток не відповідно до якогось зразка чи чийогось замовлення, а відповідно до природних